

SOCIĀLAIS NODROŠINĀJUMS CITĀS EIROPAS SAVIENĪBAS DALĪBVALSTĪS

Sociālā nodrošinājuma koordinācija atvieglo personu brīvu pārvietošanos ES teritorijā. 2010. gadā tika veikta fundamentāla tiesību aktu reforma šajā jomā, tos papildinot ar jauniem tiesību aktiem mobilo darba ņēmēju tiesību aizsardzības uzlabošanai. Komisija 2016. gadā iekļāva priekšlikumus darbaspēka mobilitātes paketē, lai turpinātu reformēt sistēmu un pielāgotu to mūsdienu ekonomiskajai un sociālajai realitātei Savienībā.

JURIDISKAIS PAMATS

[Līguma par Eiropas Savienības darbību \(LESD\)](#) 48. un 352. pants.

MĒRĶI

Romas līgumā izvirzītais pamatprincips ir šķēršļu novēršana personu pārvietošanās brīvībai starp dalībvalstīm ([2.1.5.](#)). Lai to panāktu, sociālā nodrošinājuma pasākumiem ir jāgarantē, ka ES pilsoņi, kuri strādā un dzīvo dalībvalstī, kas nav viņu pastāvīgās dzīvesvietas dalībvalsts, nezaudē dažas vai visas sociālā nodrošinājuma tiesības.

SASNIEGUMI

Padome 1958. gadā pieņēma divas regulas par migrējošo darba ņēmēju sociālo nodrošinājumu, kuras vēlāk tika aizstātas ar [Regulu \(EEK\) Nr. 1408/71](#). Ar Eiropas Ekonomikas zonas (EEZ) līgumu šis sociālais nodrošinājums tiek attiecināts arī uz Islandes, Lihtenšteinas un Norvēģijas valstspiederīgajiem, savukārt ar nolīgumu starp ES un Šveici – uz Šveices valstspiederīgajiem. Ar [Regulu \(EK\) Nr. 883/2004](#) 2004. gadā tika saskaņoti noteikumi attiecībā uz atcelto Regulu (EEK) Nr. 1408/71, lai gan minētā regula turpina būt spēkā attiecībā uz dažiem Kopienas tiesību aktiem un nolīgumiem, kuros ES joprojām ir līgumslēdzēja puse. Pēc tam 2010. gadā tika veikta būtiska sistēmas reforma, pieņemot “modernizēto koordinācijas paketi” – [Regulu \(EK\) Nr. 988/2009](#) un īstenojot [Regulu \(EK\) Nr. 987/2009](#).

A. Četri galvenie principi

Ikviens dalībvalsts var neatkarīgi veidot savu sociālā nodrošinājuma sistēmu. Koordinācijas regula nosaka, kuras valsts sistēmā ES pilsonis tiek apdrošināts, ja ir iesaistīts vismaz divas valstis. Vispārīgi izsakoties, sociālo nodrošinājumu garantē nodarbinātības valsts vai, ja attiecīgā persona nav nodarbināta, dzīvesvietas valsts. Regulas pamatā ir četri galvenie principi:

1. Vienlīdzīga attieksme (4. un 5. pants)

Citu dalībvalstu darba ņēmējiem un pašnodarbinātajiem ir tādas pašas tiesības un pienākumi kā uzņēmējvalsts valstspiederīgajiem. Tiesības uz vienlīdzīgu attieksmi bez jebkādiem nosacījumiem attiecas uz jebkuru citas dalībvalsts darba ņēmēju vai pašnodarbināto personu, kas noteiktu laiku ir dzīvojusi uzņēmējvalstī. Turklāt, ja dalībvalstī ir tiesiskas sekas saistībā ar noteiktu situāciju (piemēram, laulības statusu) vai notikumiem (piemēram, nelaiemes gadījumu), vai sociālā nodrošinājuma pabalstu saņemšanu (piemēram, cilvēki, kas saņem bezdarbnieka pabalstu, ir tiesīgi saņemt nodokļa atlaidi), šai dalībvalstij ir jāņem vērā šādi fakti vai notikumi, vai līdzvērtīgu pabalstu saņemšana citā dalībvalstī.

2. Summēšana (6. pants)

Šis princips nodrošina, ka, aprēķinot pabalstus, tiek ņemti vērā iepriekšējie apdrošināšanas, darba vai uzturēšanās periodi citās valstīs. Ja, piemēram, valsts tiesību aktos ir noteikts, ka darba ņēmējs ir bijis apdrošināts vai nodarbināts noteiktā laikposmā, pirms viņš ir tiesīgs saņemt noteiktus pabalstus, summēšanas princips nozīmē to, ka kompetentajai dalībvalstij jāņem vērā citā dalībvalstī pabeigti apdrošināšanas un darba laika posmi.

3. Vienu piemērojamo tiesību aktu princips (10. pants, 11. panta 1. punkts)

Šis princips paredz novērst to, ka tiesības uz pārvietošanās brīvību ļautu personai saņemt nepamatotas priekšrocības. Uz katru saņēmēju attiecas tikai vienas valsts tiesību akti, un saņēmēji veic iemaksas vienīgi šajā valstī.

4. Pārvedamība (7. pants)

Šis princips dod iespēju sociālā nodrošinājuma pabalstus maksāt visā Savienībā un aizliedz dalībvalstīm noteikt, ka pabalsts tiek izmaksāts tikai tām personām, kas pastāvīgi dzīvo šajā valstī. Tomēr tas neattiecas uz visiem sociālā nodrošinājuma pabalstiem. Piemēram, īpaši noteikumi attiecas uz bezdarbnieka pabalstiem.

B. Personas, uz kurām attiecas regula

Sākotnēji [Regula \(EEK\) Nr. 1408/71](#) attiecās tikai uz darba ņēmējiem, bet no 1982. gada tās darbības joma tika paplašināta, attiecinot regulu arī uz pašnodarbinātajiem. Tā attiecās arī uz darba ņēmēju un pašnodarbināto personu ģimenes locekļiem un apgādājamiem, kā arī uz bezvalstniekiem un bēgļiem. Tās darbības joma tika pakāpeniski paplašināta: 1998. gadā, lai valsts civildienesta ierēdņiem garantētu vienlīdzīgus apstākļus ar pārējiem iedzīvotājiem attiecībā uz vispārējām tiesībām uz pensiju, 1999. gadā, lai iekļautu visas apdrošinātās personas, jo īpaši studentus un personas, kas nestrādā algotu darbu, un 2003. gadā, lai aptvertu tos trešo valstu valstspiederīgos, kuri likumīgi uzturas ES.

Jaunākais tiesību akts – [Regula \(ES\) Nr. 1231/2010](#) – paplašināja piemērošanas jomu attiecībā uz trešo valstu valstspiederīgajiem, kuri likumīgi dzīvo ES un atrodas pārrobežu situācijā, un viņu ģimenes locekļiem un mirušas personas tuviniekiem, ja viņi atrodas ES.

Tajā ir ietverti arī pārrobežu darba ņēmēji, kas strādā kā darba ņēmēji vai pašnodarbinātas personas kādā dalībvalstī un dzīvo citā dalībvalstī, kurā viņi parasti atgriežas katru dienu vai vismaz reizi nedēļā.

Norīkotie darba ņēmēji ir izņēmuma gadījums, jo viņi ir nosūtīti veikt pagaidu darbu un joprojām ir apdrošināti sociālā nodrošinājuma ziņā savā piederības dalībvalstī uz laiku, kas nepārsniedz 24 mēnešus. Veselības aprūpes pabalstus natūrā var saņemt tikai dzīvesvietas dalībvalstī.

C. Pabalsti, uz kuriem attiecas regula

[Regulas \(EK\) Nr. 883/2004](#) 3. pantā ir uzskaitīti attiecināmie sociālā nodrošinājuma pabalsti:

- slimības pabalsti, maternitātes un līdzvērtīgi paternitātes pabalsti, bet nevis no ienākumiem atkarīga sociālā un medicīniskā palīdzība, jo tā nav atkarīga no iepriekš veiktām iemaksām sociālā nodrošinājuma sistēmā;
- vecuma, apgādnieka zaudējuma un invaliditātes pabalsti;
- pabalsti ar darbu saistītos nelaimes gadījumos un arodslimību gadījumā;
- apbedīšanas pabalsti;
- pirmspensijas pabalsti, bezdarbnieka pabalsti, ģimenes pabalsti;
- ģipi no iemaksām neatkarīgi naudas pabalsti, kas nav pārvedami.

D. Sistēmas modernizācija

Kopš 1971. gada tiesību akti par sociālā nodrošinājuma koordinēšanu ir vairākkārt grozīti, lai ņemtu vērā norises ES līmenī, izmaiņas tiesību aktos valsts līmenī un Eiropas Savienības Tiesas (EST) judikatūru.

1. Ceļā uz labāku sociālā nodrošinājuma sistēmu koordināciju

Modernizētā koordinācijas sistēma ievieša labas pārvaldības principu, saskaņā ar kuru dalībvalstu iestādēm ir pienākums savstarpēji sadarboties un sniegt savstarpēju palīdzību. Tā nodrošināja elektronisku datu apmaiņas sistēmu starp valstu iestādēm. Komisija 2017. gada jūlijā darīja pieejamu sociālā nodrošinājuma informācijas centrālo elektronisko apmaiņas (*EESSI*) sistēmu, un dalībvalstīm tā ir jāievieš valsts līmenī divu gadu laikā.

Tā arī:

- atjaunināja noteikumus, kas atbilst pašreizējajai sociālajai praksei (piemēram, noteikumi par bērna audzināšanas laikposmiem);
- uzlaboja tiesību aizsardzību (piemēram, uzlabota informācija un palīdzība iedzīvotājiem, jauns dialogs un samierināšanas procedūras);
- precizēja dažus aspektus, piemēram, iekļaujot EST judikatūru (piemēram, faktu pielīdzināšana);
- stiprināja un racionalizēja institucionālās procedūras (piemēram, elektronisko datu apmaiņa);
- uzlaboja un paātrināja veselības aprūpes izmaksu atlīdzināšanu.

Līdz ar [Eiropas Darba iestādes](#) (EDI) izveidi 2019. gada oktobrī tika sperts vēl viens solis ceļā uz labāku sociālā nodrošinājuma sistēmu koordināciju. EDI pārņems sociālā nodrošinājuma koordinācijas operatīvos aspektus, kā arī nodrošinās starpniecību, īpašu Mediācijas padomi izmantojot gadījumos, kad starp valstu iestādēm rodas strīdi par Savienības tiesību aktu piemērošanu darbaspēka mobilitātes un sociālā nodrošinājuma koordinācijas jomā.

2. Eiropas veselības apdrošināšanas karte (EHIC)

Kopš 2006. gada Eiropas Savienības pilsoņi, ceļojot EEZ, var izmantot Eiropas veselības apdrošināšanas karti, kuru izsnieguši piederības valsts veselības apdrošināšanas dienesti. Šī karte atvieglo medicīniskās aprūpes saņemšanu, ja apmeklējuma laikā citā EEZ valstī privātā braucienā vai darba komandējumā rodas **neparedzētas** veselības aprūpes vajadzības. Piekļuve tiek piešķirta ar tādiem pašiem nosacījumiem un par tādu pašu maksu kā cilvēkiem, kuri apdrošināti attiecīgajā valstī. Izdevumus atlīdzina vietējā sociālā nodrošinājuma sistēma.

3. Papildpensiju tiesības

Pēc gadiem ilgām sarunām 2014. gada 16. aprīlī tika parakstīta [Direktīva 2014/50/ES](#) par minimālo prasību noteikšanu, lai sekmētu darba ņēmēju mobilitāti starp dalībvalstīm, uzlabojot papildpensijas tiesību iegūšanu un saglabāšanu. Tā skar vienīgi darba tirgus pensiju shēmas un līdz ar to neattiecas ne uz brīvprātīgām iemaksām individuālās pensiju shēmās, ne uz valsts pensijām, uz kurām attiecas koordinācijas regula.

4. Reformas perspektīvas

Pēc īpašas apspriešanās par koordināciju attiecībā uz ilgtermiņa aprūpes pabalstiem un bezdarbnieka pabalstiem 2013. gadā un vispārīgas apspriešanās par ES sociālā nodrošinājuma koordināciju 2015. gadā Komisija darbaspēka mobilitātes paketes ietvaros 2016. gada decembrī ierosināja pārskatīt [Regulu \(EK\) Nr. 883/2004 un Īstenošanas Regulu \(EK\) Nr. 987/2009](#).

Pārskatīšanas mērķis ir nodrošināt taisnīgumu, ciešāk sasaistot pabalstu maksājumus dalībvalstij, kas iekasē sociālās apdrošināšanas iemaksas. Tā arī piedāvā valstu iestādēm labākus rīkus, lai pārbaudītu norīkoto darba ņēmēju sociālā nodrošinājuma statusu nolūkā novērst negodīgu praksi un ļaunprātīgu izmantošanu. Galvenās izmaiņas ir šādas:

- bezdarbnieka pabalsti: tiks piemērots trīs mēnešu ilgs kvalifikācijas periods, pirms apdrošināšanas un bezdarba periodus varēs summēt, taču darba ņēmēji varēs pārvest savu bezdarbnieka pabalstu ne vien trīs, bet gan sešus mēnešus, lai meklētu darbu citā dalībvalstī. Pēc viena dalībvalstī nostrādāta gada pārrobežu darba ņēmēji var pieprasīt bezdarbnieka pabalstu valstī, kurā viņi strādā, nevis dzīvesvietas valstī;
- ilgtermiņa aprūpes pabalsti: atsevišķā priekšlikuma sadaļā nosaka ilgtermiņa aprūpes pabalstus un gadījumus, kad mobilie iedzīvotāji var pieprasīt šādus pabalstus;

- ģimenes pabalsti, ar kuriem ir paredzēts aizstāt ienākumus bērnu audzināšanas laikā, ir jāuzskata par individuālām un personas tiesībām, un tādēļ ir jānodrošina sekundāri kompetentajai dalībvalstij tiesības izmaksāt pabalstu pilnā apmērā otram no vecākiem. Tas novērš iespējamus finansiālos šķēršļus, kas attur vecākus vienlaicīgi izmantot ģimenes atvaļinājumu.

Priekšlikums arī saskaņo spēkā esošās tiesiskās normas ar EST jaunāko judikatūru par sociālo pabalstu pieejamību ekonomiski neaktīvajiem iedzīvotājiem ([2.1.5.](#)).

Par šo priekšlikumu notiek iestāžu sarunas.

Komisijas 2018. gada darba programmā bija minēts priekšlikums par Eiropas sociālā nodrošinājuma numuru (*ESSN*), lai atvieglotu pārrobežu sociālā nodrošinājuma koordinēšanu, taču konkrēts priekšlikums vēl nav iesniegts.

EIROPAS PARLAMENTA LOMA

Parlaments ir vienmēr patiesi interesējies par problēmām, ar ko saskaras migrējošie darba ņēmēji, pārrobežu darba ņēmēji, pašnodarbinātie un trešo valstu valstspiederīgie, kuri strādā citās dalībvalstīs, nevis viņus uzņemošajā dalībvalstī. Parlaments ir vairākkārt paudis nožēlu par to, ka pastāv šķēršļi, kas ierobežo pilnīgu pārvietošanās brīvību, un ir aicinājis Padomi pieņemt vēl neizskatītus priekšlikumus, piemēram, priekšlikumus, kas paredz priekšlaicīgās pensionēšanās pensijas iekļaut sociālā nodrošinājuma sistēmu koordinācijas darbības jomā, paplašināt bezdarbnieku tiesības saņemt bezdarbnieka pabalstu citā dalībvalstī un paplašināt tiesību aktu darbības jomu, lai tajos tiktu iekļautas visas apdrošinātās personas. Lielākā daļa šo prasību tika apmierinātas, pieņemot Regulu (EK) Nr. 883/2004, vai tika iekļautas jaunākajos Komisijas priekšlikumos.

Kopš Lisabonas līguma spēkā stāšanās šajā jomā ir spēkā parastā likumdošanas procedūra un kvalificēta vairākuma balsošana Padomē. Tomēr ikviena dalībvalsts var lūgt nodot tiesību akta projektu izskatīšanai Eiropadomē, ja dalībvalsts paziņo, ka attiecīgais tiesību akts varētu ietekmēt valsts sociālā nodrošinājuma sistēmas būtiskus aspektus vai finansiālo līdzsvaru.

Vairākās rezolūcijās – [2014. gada 14. janvāra rezolūcijā par sociālo aizsardzību visiem](#), [2016. gada 14. septembra rezolūcijā par sociālo dempingu](#) un [2017. gada 4. jūlija rezolūcijā par darba apstākļiem un nestabilu nodarbinātību](#) – Parlaments ir vērsis uzmanību uz īpašām grūtībām šajā jomā, piemēram, pašnodarbinātām personām, darba ņēmējiem ar pagaidu vai nepilna darba laika līgumiem, darba ņēmējiem digitālajā ekonomikā un sezonas strādniekiem, un ir aicinājis Komisiju pārskatīt tiesību aktus un uzraudzīt sociālā nodrošinājuma sistēmu īstenošanu un koordinēšanu, lai nodrošinātu iedzīvotāju tiesību ievērošanu un darbaspēka efektīvu mobilitāti ES.

Aoife Kennedy

11/2019

